

3. Code of Sports Ethics. (Recommendation № R (92) 14).
4. European Sport Charter. (Recommendation № R (92)
5. International Charter of Physical Education and Sport (Adopted by General Conference at its twentieth session. Paris, 21 November 1978).

МУДРІК І. В.

Інститут проблем виховання АПН України

ПЕДАГОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ І САМОУПРАВЛІННЯ ФІЗИЧНИМ ВИХОВАННЯМ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті з позицій теорії і методики фізичного виховання, теорії виховання і управління розглядаються проблеми педагогічного управління і самоврядності.

Ключові слова: педагогічне управління, самоврядність, фізичне виховання особи.

Аннотация. В статье с позиций теории и методики физического воспитания, теории воспитания и управления рассматриваются проблемы педагогического управления и самоуправления.

Ключевые слова: педагогическое управление, самоуправление, физическое воспитание личности.

Annotation. In the article from positions of theory and method of physical education, the theories of education and management are examined problems of pedagogical management and self-government.

Keywords: pedagogical management, self-government, physical education of personality.

Постановка проблеми. Питанням педагогічного управління фізичним вихованням особистості приділяли увагу фахівці теорії і методики фізичного

виховання і спорту (М. Жмарьов, В. Заціорський, Т. Круцевіч, В. Петровський, В. Платонов та ін).

Ідеї саморозвитку особистості, її здатності до самовдосконалення розглядалися в філософських працях М. Бахтіна, В. Біблера, М. Бердяєва, І. Донцова, С. Рубінштейна, Г. Ільчинського та ін.

У класичній педагогіці ідеї самовиховання розробляли такі відомими науковці, як П. Блонський, П. Каптерев, М. Монтессорі, К. Ушинський.

У сучасній педагогіці самовихованню приділяли увагу А. Алексєєв, Х. Аліїв, Б. Алякринський, А. Кочетов. У сфері фізичного виховання питання самовиховання досліджували Б. Ведмеденко, М. Петренко, В. Шкуркін, М. Козленко, В. Віленський, О. Внуков, І. Каплан, О. Сичов, В. Щербаков та ін.

Однак, попри на те, що проблема самовиховання була предметом дослідження представників різних наукових напрямів, досліджувались, як правило, тільки окремі аспекти самовиховання і не досліджувалася його система.

В останні роки відчувається нагальна потреба в розробці методологічних підходів до визначення нових напрямів у сферах педагогічного управління, самовиховання, самоуправління, самовдосконалення та ін. Аналіз літератури свідчить, що серед науковців, педагогів поширені погляди, що в системі освіти існує адміністративне управління і не існує педагогічне управління навчально-виховним процесом особистості. З погляду на існуючі проблеми були поставлені такі завдання:

- дослідити існуючі погляди на педагогічне управління фізичним вихованням;
- визначити складові системи управління і структуру процесу самоуправління.

На першому етапі дослідження проаналізовано погляди на педагогічне управління фізичним вихованням.

Т. Круцевіч, В. Петровський (2003) під управління розуміють процес спрямованої, контрольованої й регульованої зміни фізичних й духовних можливостей людини у відповідності з поставленим завданням.

В процесі фізичного виховання суб'єкт і об'єкт управління здійснюють обмін інформацією. Процес управління пов'язано із передачею, накопиченням, збереженням й переробкою інформації, яка характеризує управляємий об'єкт, його

можливості, зв'язки, програму та ін. В процесі фізичного виховання управління має дискретний характер, а процеси пристосування здійснюються неперервно [5].

Тому необхідно урахувати зміни, які відбуваються в організмі не тільки в процесі занять, а також за його межами у відновлюваний час. Порівняння змін в організмі які відбуваються під впливом різних видів праць (фізична, розумова праця) дозволяє побачити, що фізичні навантаження впливають на фізичні, фізіологічні та інші системи організму, а розумові навантаження впливають переважно на інтелектуальну, психологічні сфери. Після фізичних навантажень, як правило, час відновлювання довше, чим після розумових навантажень. Наприклад, після занять з фізичними навантаженнями погіршується концентрацію, утримання уваги, здатність навчаючих сприймати навчальний матеріал на теоретичних заняттях.

Теоретичні заняття мають незначний негативний вплив на фізичну працездатність навчаючихся під час наступних занять з фізичного виховання. Після значних спортивно-тренувальних навантажень відновлення працездатності може зайняти значний час. Тому при плануванні наступних навантажень ураховують характер попередніх навантажень (практичні, теоретичні та ін.) й змін у різний час відновлювання, що є важливою частиною управління процесом фізичного вдосконалення. Фізичні навантаження - це рухова активність, яка супроводжується підвищеним рівнем функціонування усіх систем організму, у порівнянні зі станом спокою Розумове навантаження супроводжується підвищеним функціонування мозгової діяльності. На відмінну від викладання фізичного виховання у викладачів інших учбових теоретичних дисциплін (предметів), як правило, не виникає нагальної потреба рахувати обсяги, інтенсивність і наслідки інформаційного навантаження. В процесі виховання психічні навантаження, як правило, не враховують. Увага не приділяється тим процесам, які відбуваються поза межами навчально-виховного процесу.

Зазначене свідчить: по-перше, про одну із суттєвих відмінностей між навчальним процесом з фізичного виховання і навчальним процесом з інших дисциплін (предметів); по-друге, управління фізичними якостями людини виходить за межі навчального процесу, за межі контролю з боку фахівців; по-третє, об'єкт

управління потребує набуття навичок самоконтролю, самоаналізу, самокорекції, самовідновлювання та ін., у позанавчальний час; в четвертих, набуття таких навичок може здійснюватися в процесі самоосвіти і самовиховання.

Численні дослідження свідчать, що інтереси, ціннісні ставлення, мотиви, потреби до фізичного і духовного самовдосконалення спонукають особистість до самоосвіти і самовиховання, задоволення своїх потреб.

Аналіз літературних джерел свідчить, що з позицій теорії виховання [1, 3, 4], теорії управління [6] і теорії фізичного виховання [5] близькими є погляди на структуру процесу фізичного виховання. Дослідники процесів теорії і методики фізичного виховання і спорту (М. Жмарьов; В. Заціорський, Т. Круцевич, В. Петровський, В. Платонов) визначили, що структура процесу фізичного виховання і спорту у позанавчальний час складається з таких сталих компонентів: планування, організація, навчально-виховний процес, контроль, аналіз, корекція, регуляція через зворотній зв'язок. У навчальний час процес фізичного виховання (одно-два заняття на тиждень) зводиться до виконання навчальних програм, контролю (методом тестування) і, на відміну від системактичного тренувального процесу, не представляють собою систему педагогічного управління. Саме тому і термін "педагогічне управління" для більшої кількості вчителів, викладачів, керівників є незрозумілим. В звичайному педагогічному процесі, на відміну від тренувального процесу, як правило, не ставлять за мету сприяти поступовій трансформації суб'єкт-об'єктних відношень у суб'єкт-суб'єкті відношення.

На другому етапі досліджувалася складові системи управління і структура самоуправління.

З філософських позицій система це - сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. Якісні характеристики цих елементів, закономірні зв'язки між елементами становлять зміст, внутрішню форму або структуру системи. Для об'єктів, які характеризуються як система, найважливішими рисами є внутрішня розчленованість та функціональна цілісність [2].

З педагогічних позицій, під цілісною "системою розуміють таку сукупність

закономірно побудованих, динамічно пов'язаних компонентів, взаємодія яких породжує нову (системну) якість” (М. Красновицький, 2002).

Т. Ю. Круцевич і В. В. Петровський (2003) з позицій управління вважають, що сферу фізичного виховання треба розглядати інтегрально, як складну, кібернетичну, саморегулюєму, імовірну систему [12].

З позицій теорії управління наявність в досліджуванному об'єкті сукупності функціонально взаємопов'язаних елементів, які мають зворотній зв'язок свідчить про наявність (управляємої, самоуправляємої або саморегулюємої) системи.

За даними Л. Д. Столяренко (2002) в лабораторії психологічних проблем Казанського університета (під керівництвом Н. М. Пейсахова) *самоуправління* розглядають, як цілеспрямовані зміни людини, коли вона сама управляє своїми формами активності: спілкуванням, поведінкою, діяльністю й переживаннями. Самоуправління пов'язано із створенням нового, із незвичайними ситуаціями або протиріччями, необхідністю ставити нову мету, пошуком нових рішень й засобів досягнення мети.

Саморегуляція - цілеспрямовані дії у межах певних правил, норм, стереотипів. Функція саморегуляції полягає у тому, щоб закріпити те, що надбано у процесі самоуправління.

Л. Д. Столяренко (2002) звертає увагу на те, що самоуправління необхідно відрізнити від саморегуляції. У той же час, “<...> самоуправление и саморегуляция - не два разных процесса, а две стороны активности личности, диалектическое единство изменчивого и устойчивого в непрерывном развитии субъективного мира”.) [7, с. 342].

М. Д. Ярмаченко вважає, що з психолого-педагогічних позицій, саморегуляція - це здатність людини керувати собою на основі сприймання, аналізу і усвідомлення результатів своєї діяльності, своєї поведінки, власних психічних, пізнавальних процесів у зовнішніх і внутрішніх проявах. Саморегуляція - це процес регулювання окремих видів власної активності чи діяльності в цілому.

Саморегуляція здійснюється завдяки самоконтролю, складовими якого є окремі функції самопізнання, самооцінки, самоаналізу, та ін.

Оцінити себе можливо тільки при умові аналізу, оцінки власних вчинків і переживань (самоаналізу), самопізнання самого себе [11].

Таким чином, Л. Д. Столяренко вважає, що функція саморегуляції полягає у тому, щоб “закріпити те, що надбано у процесі самоуправління”, а М.Д. Ярмаченко розглядає саморегуляцію, як “процес регулювання окремих видів власної активності чи діяльності в цілому”.

На наш погляд, визначення Л. Д. Столяренко доповнює визначення М. Д. Ярмаченко наявністю целеспрямованості саморегуляції - закріплення набутого досвіду. в процесі самоуправління. Людина самоконтролює свою діяльність, аналізує, визначає її ефективність щодо раніше запланованого і досягненого результату, приймає рішення щодо змін дій, вносить відповідні корективи до плану дій і в процесі діяльності знову контролює, аналізує, визначає ефективність щодо запланованого і досягненого результату, приймає рішення щодо внесення коректив або закріплення досягнутого результату. Таким чином, об'єкт самоуправління в процесі самоконтролю (зворотній зв'язок) своєї діяльності отримує інформацію, визначає протиріччя між запланованим і реально досягнутим результатом (оцінка, самооцінка), аналізує (самоаналіз), вносить доповнення, зміни до завдань, мети, планів, методик, тренувального режиму, критеріїв ефективності результату, моделі (корекція навчальних, виховних, оздоровчих програм), приймає рішення (регулючі, правлячі команди), що спрямовано на закріплення найбільш ефективної програми досягнення запланованого результату в процесі саморегулювання.

Розглядаємі нами приклади системи самовиховання мають декількі функціонально пов'язаних між собою елементів (самоусвідомлення, самопізнання, саморегуляція та ін.) і якщо в структурі самовиховання існує зворотній зв'язок (самоконтроль, саморегуляція та ін.) то, самовиховання у такому вигляді відповідає поняттю системі управління, системі самоуправління.

Структура процесу фізичного самовиховання складається з аналогічних компонентів: самостійне планування, самоорганізація діяльності, самовдосконалення, самопізнання, самоаналіз, самоконтроль, саморегуляція, самокорекція через зворотній зв'язок. Самоаналіз і самоконтроль фізичного

вдосконалення здійснюється через порівняльний аналіз особистої динаміки розвитку, порівняльний аналіз власних показників із нормативними показниками, стандартами та ін. Результати самоаналізу сприяють самопізнанню, самокритиці та саморозкриттю особистості, а також сприяють самокорекції процесу самовиховання, що дозволяє самовизначенню чергових завдань на наступний етап процесу фізичного самовдосконалення.

Формуванню самовихованню особистості сприяють конгнітивні процеси у вигляді самопізнання [9]. Механізм самопізнання включає таке: самоспостереження, самоопитування, самоанкетування, самоаналіз, самокритика, самоконтроль. Узагальнюючи процес самопізнання, можемо виділити також головні компоненти самопізнання: самодослідження, самоаналіз й самоконтроль. Функція самопізнання сприяє самокорекції процесу самовиховання, що дозволяє самопізнати проблеми й визначити чергові завдань на наступний етап процесу фізичного самовдосконалення.

Виховання студентів методиці самопізнання є - одним із важливих етапів виховання на шляху фізичного самовдосконалення особистості.

У процесі самовиховання використовують такі методи самовпливу: саморозкриття, самовизначення, самонаказ, самопідбадьорення, самосхвалення, самонавіювання, самоволодіння, самообмеження, самозаспокоєння, самозобов'язання, самоствердження, самопрогамування та ін.

Зазначене свідчить, що структура, механізм самовиховання узгоджуються з понятійним апаратом теорії управління.

В педагогічному словнику дається таке визначення: “Самовиховання - свідома діяльність людини, яка спрямована на удосконалення самої себе, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок і подоланнях негативних. Воно виникає напевному рівні розвитку свідомості та самопізнання <...>. Самовиховання є виявом високого рівня саморегулювання особистості і виразно виступає на вищих ступенях процесу її морального розвитку”. [10, с. 408]. Там же визначено: “Саморегуляція – здатність людини керувати собою на основі сприймання й усвідомлення своєї поведінки та власних психічних процесів. Саморегулювання - це процес регулювання окремих видів власної активності чи діяльності в цілому” [10, с. 410].

Виховання особистості відрізняється від фізичного виховання особистості змістом мети. Виховання особистості спрямоване на позитивні зміни у сферах моралі, культури. Фізичне виховання особистості спрямовано на позитивні зміни також у фізичному розвитку.

Виховання - “це соціалізація, тобто процес формування інтелекту, фізичних і духовних сил підростаючого покоління. Виховання як педагогічна категорія є цілеспрямованою діяльністю, покликаною сформувати систему якостей особистості, поглядів та переконань відповідно до виховних ідеалів суспільства” [8, с.85].

Мета самоуправління - перевести суб'єкт-об'єктні відношення у суб'єкт-суб'єктні відношення, коли об'єкт управління перетворюється в суб'єкт самоуправління своїми якостями, коли зовнішнє виховання перетворюється у внутрішнє самовиховання.

Висновки

1. Організаційна мета виховного процесу - перетворити об'єкт виховання в суб'єкт самовиховання з елементами самоуправління (самопланування, самоорганізація, самоконтроль, самоаналіз і самооцінка, саморегуляція як функція зворотного зв'язку).

2. Виховна мета самовиховання - самоорганізація особистості для задоволення особистих потреб, гармонізації потреб особистості з потребами суспільства, держави.

3. Система самоуправління спрямована на досягнення мети самовиховання. В процесі самоуправління завдяки саморегуляції відбувається закріплення набутого досвіду.

4. Методологічні підходи опису процесів педагогічного управління і самоуправління дозволяють з позицій теорії управління описувати зазначені педагогічні процеси як систему з елементами саморегуляції.

Напрямок подальших досліджень. Подальші дослідження дозволять виявити структурно-функціональні моделі самоуправління, самовиховання, самовдосконалення та ін.

Література

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Наук.-метод. посібник. - К., ІЗМН, 1998. - 204с.
2. Йолон. П. Система. Філософський енциклопедичний словник. - К.: Абрис, 2002. - С. 583 - 584.
3. Калініченко А. І. Педагогічні умови організації самовиховання студентської молоді. Автореф. ... дис... канд. пед. наук. - Тернопіль, 2002. - С. 16.
4. Карпенюк С. Г. Теорія і методика виховання. - К., 1997.
5. Круцевич Т. Ю., Петровский В. В. Управление процессом физического воспитания. Гл. 12. учебника: Теория и методика физического воспитания. - Т. 1. - К.: Олимпийская литература, 2003. - С. 348 - 412.
6. Новиков Л. И. Вопросы воспитания: системный подход. - Москва, 1981. - С. 5 - 134.
7. Основы психологии: Практикум. Ред.-сост. Л.Д.Столяренко. Изд. 3-е, доп. и переработ. - Ростов-на-Дону "Феникс", 2002. - С. 342.
8. Сухомлинська О. Виховання. Педагогічний словник. - К.: Педагогічна думка, 2001. - С. 85
9. Старшинов В. И. и др. Самостоятельные занятия физической культурой студентов инженерного вуза: Уч. пособ. - Москва.: МИФИ, 1987. - С. 31 - 47.
10. Ярмаченко М. Самовиховання. Педагогічний словник. - К.: Педагогічна думка, 2001. - С. 408; Самооцінка. - С. 408; Саморегуляція. . - С. 410.

ВИЛЕЙТА Г., АРЗЮТОВ Г.М., КУЛКОВСЬКІЙ Я., ЧЕРТОВ І.І.

Спортивний комітет Європи
НПУ імені М.П. Драгоманова,
Одеська національна юридична академія

УКРАЇНСЬКА БОРОТЬБА НА ПОЯСАХ - ШЛЯХ ДО МІЖНАРОДНОГО ВИЗНАННЯ

Анотація. В статті надається аналіз шляхів відродження єдиному виду